

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS K01
Seminarieledare: Yvonne Maria Werner
Handledare: Eva Helen Ulvros
Seminariedatum och plats: 18 oktober 2011, 10:15-12 i sal 2

ödärför att hon älskar honom

idéer om kvinnligt och manligt speglat ur uppslagsverket *Kvinnan och hemmet*
från 1951

ABSTRACT

In this essay the encyclopedia *Kvinnan och hemmet* from 1951 is examined by using Yvonne Hirdman's theoretical framework of the gender system and its two principles and as a methodical approach the hermeneutic circle is used. The purpose of this essay is to analyze which female and male ideals that are to be found in *Kvinnan och hemmet* and how these ideals are described in relation to each other. The results are showing that, even though it is possible for a woman to work, the ideal place for her is in the household while a man is seen as the one who is supposed to work and support the family. It is clear that the man is norm and that the two genders are placed in separate spheres.

Keywords: *Kvinnan och hemmet*, gender system, hermeneutic circle, female ideals, male ideals, gender relations, encyclopedia, 1951.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING.....	1
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	1
MATERIAL	2
FORSKNINGSÖVERSIKT	3
TEORETISK RAM	8
METODISK ANSATS.....	11
DEN HERMENEUTISKA CIRKELN	11
HISTORISK KONTEXT	13
SVERIGE MOT VÄLFÄRDEN	13
KVINNAN OCH HEMMET 6 EN ANALYS.....	17
DEN IDEALA KVINNAN	17
HUR SKULLE DET BLI, OM HON VORE BORTA?	18
DEN MODERNA KVINNAN OCH HENNES HEM	19
DET ÄR TRÅKIGT FÖR GÄSTERNA, OM VÄRDINNAN ÄR UTTRÖTTAD	21
LANDETS FRAMTID I HENNES HÄNDER	23
KVINNAN SOM INSPIRATIONSKÄLLA.....	24
VEM VILL INTE VARA EN VACKER FLICKA?	25
ATT BEHÅLLA SIN MORGONCHARM.....	27
FRU LOJAL	29
DEN IDEALE MANNEN.....	31
HUSFADERN	31
GENTLEMANNEN	34
TILL SIST	37
SAMMANFATTNING.....	37
RESULTAT.....	37
AVSLUTANDE DISKUSSION OCH FÖRSLAG TILL FORTSATT FORSKNING	39

KÄLLOR OCH LITTERATUR	41
KÄLLOR.....	41
LITTERATUR.....	41

INLEDNING

Det är inte givet att en kvinna är intresserad för hushållsarbetet för att hon är född kvinna liksom det ej är givet att mannen är intresserad för ett visst yrke för att han är född man.¹

År 1951 gavs uppslagsverket *Kvinnan och hemmet* ut. Precis som titeln antyder riktar sig detta verk främst till kvinnan och innehåller tips och råd för hur kvinnan kan, bör eller rentav ska ta hand om hem och hushåll på bästa sätt. Ovanstående citat är hämtat ur uppslagsverket och är, enligt min mening, ganska paradoxalt. Det motsäger den helhetsbild som uppslagsverket speglar, nämligen de obestridda platserna för de olika könen: kvinnan i hemmet och mannen i förvärvsarbetet. Citatet jämfört med uppslagsverkets titel återger den brytningstid som 1950-talets Sverige karakteriserar. Ideologiskt sett var femtiotalet hemmafruarnas årtionde men sett till den faktabaserade statistiken ökade antalet kvinnor inom förvärvsarbetet vilket bland annat ledde till att den manliga familjeförsörjarnormen hotades.²

Kvinnan och hemmet är endast ett av många verk i den långa raden av rådgivningsböcker för kvinnan som gavs ut under denna tidsperiod.³ Verket är således en del av en omfattande genre. Genom att tillämpa den hermeneutiska cirkeln som metodisk ansats och ta avstamp i Yvonne Hirdmans teori om genussystemets två logiker, den manliga normens logik och isärhållandets logik, kommer denna analys av *Kvinnan och hemmet* att bidra till en större och tydligare bild av vilka kvinnliga respektive manliga ideal som var utmärkande under denna brytningstid. På så sätt kommer denna uppsats att bidra med ytterligare en bit till det stora pussel som utgör genusforskningen och därför medverka till en större förståelse av hur relationerna mellan könen sett ut och varför de ser ut som det gör idag.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med denna uppsats är att försöka finna vilka manliga respektive kvinnliga ideal som framträder i uppslagsverket *Kvinnan och hemmet* samt hur dessa föreställningar om manligt och kvinnligt förhåller sig gentemot varandra. Detta genom att analysera vilka råd, tips och

¹ Kristina Lindstrand (red.), *Kvinnan och hemmet*, Lund, 1951, Band II, s. 233f. OBS! Hädanefter kommer jag att referera till *Kvinnan och hemmet* genom att endast ange band och sidnummer.

² Yvonne Hirdman, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*, Stockholm, 1992, s. 137f samt s. 203.

³ Hirdman, 1992, s. 206.

uppmaningar som ges till kvinnan och mannen och på så sätt få fram vilka egenskaper, karaktärsdrag och kvaliteter som önskas av respektive kön. Mina frågeställningar är följande:

- Vilka kvinnliga ideal framträder i uppslagsverket?
- Vilka manliga ideal framträder i uppslagsverket?
- Hur skildras relationen mellan dessa ideal, det vill säga, mellan Kvinnan/Kvinnlighet och Mannen/Manlighet?

MATERIAL

Uppslagsverket *Kvinnan och hemmet* utgörs av tre band på ca 350 sidor vardera. De är uppbyggda som antologier och behandlar ämnen som sträcker sig allt ifrån hur bostaden bör inredas, hur små och stora middagar smidigast anordnas, hur man uppför sig i sociala sammanhang, skötsel av sin hygien och hälsa till hur man på bästa sätt tar hand om sina husdjur. De olika kapitlen är skrivna av personer med expertis på respektive område. Författarna är både kvinnor och män med yrken som bland annat arkitekter, trädgårdskonsulenter, konstnärer, modekonsulenter, kyrkoadjunker och givetvis finns här även bidrag från hemkonsulenter och husmödrar. Följande citat är hämtat ur förordet i det första bandet och visar att ett uppslagsverk som detta var efterfrågat, mitt källmaterial anser jag således vara representativt för en undersökning som denna:

I radio, dags- och veckopress blir en hel del av kvinnans, hemmets och familjelivets problem dryftade ur olika synpunkter och med varierande auktoritet. Det har visat sig, att detta möte mellan fackmän inom olika områden och den sökande allmänheten väckt intressen, som ej blivit fullt tillgodosedda. Överallt spåras en önskan att få fördjupa sina kunskaper inom den intressesfär, som rör det mest fundamentala i vårt dagliga liv, det som rör hemmet och familjen. Det är därför vi hoppas, att vi skall vinna förståelse för våra strävanden, när vi nu presenterar detta uppslagsverk om den moderna kvinnan och hennes hem.⁴

⁴ Band I, s. 5.

FORSKNINGSÖVERSIKT

Genusforskningen är ett ämne som under de senaste årtiondena vuxit i popularitet, vilket således gör att här finns ett brett forskningsläge. För att detta kapitel ska innehålla en relevans för uppsatsens ämne har jag valt att avgränsa mig till undersökningar som inriktar sig på kvinnans roll i hem och samhälle och vad som ansågs som hennes ansvarsområden och inte samt några titlar vilka tar upp manlighetsforskning.

I avhandlingen *I beredskap med fru lojal* från 2005 studerar historikern Johanna Overud beredskapsåren 1939-1945 och vilken betydelse dessa år av krigshot hade för kvinnans segregering och integrering på arbetsmarknaden. Sågs kvinnorna som tänkbara reservarbetare vid en eventuell inkallning av männen till krigstjänst? Vilka uppgifter skulle de i så fall kunna utföra? Detta i en tid då kvinnoarbetskraften ökade överlag samtidigt som den mötte motstånd då kvinnorna sågs som ett hot mot den manliga försörjarnormen.⁵ Overud kommer bland annat fram till att kvinnornas ersättning av männen på manligt kodade arbetsplatser frammanade en ovilja och ett motstånd bland de manliga arbetsgivarna. Det fanns en stark manlig norm inom industriarbetet och kvinnans säregenskaper betonades för att legitimera detta. Kvinnan som ersättare uppfattades som en tillfällig lösning, hon skulle ta sin mans plats då han försvarade nationen och därför skulle hon återvända till hemmet och sin rätta plats då mannen kom tillbaka, det var här hennes lojalitet låg.⁶ Overud menar också att beredskapsåren innebar en uppgång i de rationaliseringsförsök och professionaliseringssträvanden som riktades mot husmodern och hemarbetet. Detta för att locka tillbaka kvinnan till hemmet efter krigets slut.⁷

Sociologen Margareta Gisselberg kartlägger i sin undersökning *Att stå vid spisen och föda barn* hur hushållsarbetet öfrån mormors tidö till hennes egen tid utvecklats och uppfattats, det vill säga från tiden kring sekelskiftet 1900 till mitten av 1980-talet. Vilka faktorer har spelat roll i det faktum att hemarbetet, vid avhandlingens utgivning, fortfarande innehåller en nedvärderande klang och varför det fortfarande anses vara ett kvinnoarbete? Trots att texten är drygt 25 år gammal (utgiven 1985) anser jag den vara relevant för min undersökning då den ger en god bild över kvinnans plats i hemmet under 1930-, 40- och 50-talen. I likhet med Overud menar Gisselberg att kvinnan efter andra världskriget tog på sig en dubbelroll, både som husmoder och förvärvsarbetare. Overud talar om ett husmoderskontrakt som existerar

⁵ Johanna Overud, *I beredskap med fru lojal*, Stockholm, 2005, s. 11-32.

⁶ Overud, 2005, s. 120f samt 174.

⁷ Overud, 2005, s. 210.

parallellt med kvinnor som förvärvsarbetare.⁸ Kvinnans nya ställning i samhället visade att hon var medborgare precis som mannen, däremot var hennes rätta plats fortfarande i köket. Något som Gisselberg, intressant nog, menar fortfarande är uppfattningen år 1985.⁹

Genom att undersöka hur synen på kvinnan uttryckte sig i dokumentärer och andra sociala reportage under televisionens etableringsperiod (det vill säga från mitten av 1950-talet till 1960-talets slut) kommer medie- och kommunikationsvetaren Madeleine Kleberg i sin avhandling *Skötsam kvinnosyn* från 1999 fram till att de granskade TV-programmen ger en tydlig bild av att mannen ska vara familjeförsörjare och kvinnan ska stå för hemarbetet och ansvaret för barnen. Hon tittar i synnerhet på huruvida kvinnan och mannen framställs som lika eller olika och därför lämpliga för samma eller olika ansvarsområden och arbetsuppgifter. Kleberg menar således att kvinnans och mannens olikhet inte ifrågasattes, den var självklar, könen kompletterade varandra för folkhemmets bästa.¹⁰ Trots att hon undersöker en period med början några år efter att uppslagsverket *Kvinnan och hemmet* gavs ut är hennes avhandling relevant för min uppsats då hon återkopplar sina resultat med hur det var under tidigare årtionden.

En bok som varit väsentlig för min undersökning är historikern Yvonne Hirdmans *Den socialistiska hemmafrun* som är utgiven 1992. Detta, inte bara för hennes teoriavsnitt, utan också för kapitlet öKonsten att vara kvinna. Stilleben Sverige 1950ö där Hirdman undersöker en radioserie innehållande elva program med namnet *Att vara kvinna* från 1948 och 1949. I likhet med *Kvinnan och hemmet* beskriver Hirdman detta radioprogram som en slags handledning till hur kvinnan bör uppträda. Kvinnans plats var i hemmet där mannen ofta var frånvarande och där hon för honom skulle skapa en så trivsamt miljö som möjligt.¹¹

Religionsvetaren Maria Södling har i sin avhandling *Oreda i skapelsen*, utgiven 2010, undersökt ett brett kyrkligt material, allt från tidskrifter till noveller, för att lyfta fram vilka föreställningar om män/manligt och kvinnor/kvinnligt som går att utröna ur texterna. Materialet Södling använder sig av är främst från 1920- och 30-talen men hennes avhandling är ändå aktuell i detta sammanhang då det visats att det är vid denna tid, 20- och 30-talen, som öhemmafruarnas epokö inleds, vilken sedan nådde sin höjdpunkt runt 1950.¹² Södling visar bland annat att det under mellankrigstiden inom kyrkan förordades utbildning i hushållssysslor, det gjordes således ett försök till en professionalisering av husmodern.

⁸ Overud, 2005, s. 20f.

⁹ Margareta Gisselberg, *Att stå vid spisen och föda barn*, Umeå, 1985, s. 1 samt s. 178f.

¹⁰ Madeleine Kleberg, *Skötsam kvinnosyn*, Stockholms universitet, 1999, s. 11-14 samt s. 290-292.

¹¹ Hirdman, 1992, s. 206-218.

¹² Se bland annat Kleberg, 1999, s. 77.

Husmoderns arbete kunde motiveras utifrån vad som ansågs vara kvinnans natur ó att hon var en moder och moderligheten var given av Gud i skapelsen. Barnuppfostran sågs som en kvinnlig uppgift, hon skulle offra sig för barnen. Södling konstaterar att kvinnan förväntades vara underordnad mannen och lyda honom, mannen tillskrevs ett högre värde vilket också grundades i och legitimerades av skapelseteologiskt tänkande.¹³

Historikern Britta Lövgren har i sin avhandling *Hemarbete som politik* från 1993 två olika utgångspunkter. För det första vill hon klargöra varför hemarbetsfrågan kom att bli en politisk fråga i Sverige under 1930- och 40-talen, för det andra studerar hon tillkomsten av HFI (Hemmens forskningsinstitut), de aktörer som verkade inom denna institution och vilka möjligheter dessa hade att påverka utvecklingen mot ett rationaliserat hemarbete. Hon kommer bland annat fram till att det i riksdagen föreslogs en statushöjning av hemarbete som en morot för kvinnan att vilja stanna kvar i hemmet, detta genom utbildning inom hemarbetsfrågor samt rationalisering. Man ville göra husmodern till en yrkesarbetare. I likhet med de resultat Overud presenterar kommer också Lövgren fram till att kvinnans och mannens olika egenskaper betonades i dessa resonemang. Man menade att kvinnan av naturen var lämpad att ta hand om hem och barn och att hon således skulle hålla sig borta från mannens område, det vill säga förvärvsarbetet.¹⁴

Genom att analysera bland annat riksdagsprotokoll, motioner och tidskrifter från 1920- och 30-talen är historikern Renée Frangeurs syfte med avhandlingen *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna?* från 1998 öatt beskriva de, som drev debatten i offentligheten för/mot de gifta kvinnornas rätt till yrkesarbete, analysera deras argument och strategier, redogöra för situationen på arbetsmarknaden för gifta kvinnor och för hur staten förhöll sig (í)ö.¹⁵ Hennes resultat pekar exempelvis på att debatten om den gifta kvinnans rätt till förvärvsarbete inte skapade några större förändringar, på en symbolisk nivå, under de år hennes undersökning sträcker sig. Föreställningen om att kvinnan av naturen var bunden till hemmet och mannen var den försörjande fortsatte att existera också under 1940- och 50-talen.¹⁶

Även om de titlar jag hittills presenterat i synnerhet inriktar sig på kvinnan och kvinnligheten säger de också en hel del om vilken ställning mannen förväntades inneha i samhället: det var han som skulle försörja kvinnan och vara henne överordnad. För att komplettera forskningsöversikten har jag dock valt att presentera några titlar som framför allt inriktat sig på mansforskning.

¹³ Maria Södling, *Oreda i skapelsen*, Uppsala, 2010, s. 102-115.

¹⁴ Britta Lövgren, *Hemarbete som politik*, Stockholm, 1993, s. 7-12.

¹⁵ Renée Frangeur, *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna?*, Lund, 1998, s. 12.

¹⁶ Frangeur, 1998, s. 364-367.

Här finns sociologen Thomas Johansson som i sin bok *Det första könet?* från 2000 samlat ett antal texter vilka tar upp allt från den manliga kroppen och vad den har för betydelse för manligheten till mannen som fadersfigur. I kapitlet *öFadersbilder ö från patriarkat till androgynat?ö* visar Johansson hur mannen som fader ofta uppfattades som frånvarande i hemmet under första delen av 1900-talet. För de barn som växte upp under 1940- och 50-talen var det inte ovanligt med en far som starkt påverkats av de tidigare decenniernas manlighetsuppfattningar där mannen, med en hustru i hemmet, stod för lönearbetet och försörjningen av familjen. Något som ledde till en frånvarande fader som successivt förlorade inflytande över barnens uppfostran. Johansson menar således att barnuppfostran inte tillhörde mannens område.¹⁷

I antologin *Manligt eller omanligt i ett historiskt perspektiv* påpekar historikern David Gaunt att det som uppfattas som manligt, det vill säga idealtypiskt manligt, hela tiden påverkas av vad som uppfattas som omanligt.¹⁸ Detta är något som också historikern David Tjeder lyfter fram i sin avhandling *The power of character* från 2003. Omanlighet är någonting som endast mannen måste förhålla sig till då en kvinna aldrig kan riskera att klassas som omanlig. Även om Tjeders forskningsinriktning handlar om manligheter under det långa 1800-talet vill jag ändå lyfta fram hans teorier om manliga mottyper, som han i sin tur hämtat från manlighetsforskaren George Mosse. Det vill säga, det som uppfattas som manligt förhåller sig alltid till det som uppfattas som omanligt och vice versa.¹⁹

En annan relevant text, också ur antologin *Manligt eller omanligt i ett historiskt perspektiv*, är manlighetsforskaren Roger Klinths *öDen emanciperade mannenö*. Klinth studerar här ett antal utbildningsprogram som sändes i TV mellan åren 1963 och 1971 och hans syfte är att belysa vilka föreställningar om manlighet som framkommer samt vilken uppgift mannen tillskrevs inom familjen.²⁰ Trots att Klinths huvudsakliga undersökningsperiod startar drygt tio år efter den tid då källmaterialet för min uppsats gavs ut så understryker Klinth en viktig aspekt som är av vikt för min analys. Klinth menar att man i utbildningsprogrammen från början av 1960-talet kan ana rester av den manlighetsbild som var den dominerande framställningen i de utbildningsprogram som sändes under 1940- och 1950-talen. Denna bild karakteriserar han som den öhjälpsammeö mannen: öI kamratlig anda förväntades mannen bistå sin hustru i alla hemmens bestyrö. Det största ansvaret för barn och hem låg således

¹⁷ Thomas Johansson, *Det första könet?*, Studentlitteratur, 2000, s. 161.

¹⁸ David Gaunt, *öManlighet: en historisk agendaö*, i Anne Marie Berggren (red.), *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, Stockholm, 1999, s. 25.

¹⁹ David Tjeder, *The power of character: Middle-class masculinities, 1800-1900*, Stockholm, 2003, s. 21-23.

²⁰ Roger Klinth, *öDen emanciperade mannenö*, i Anne Marie Berggren (red.), *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, Stockholm, 1999, s. 259.

fortfarande på kvinnan och mannen stod fortfarande för familjeförsörjningen, en bild som dock börjar ändras in på 1960-talet då jämställdhetsdebatten tar fart.²¹

²¹ Klinth, 1999, s. 262-264.

TEORETISK RAM

Som jag är historiker blir historien mitt redskap i förståelsen av hur genus görs. Min avsikt är emellertid inte att berätta könens idéhistoria, men däremot att använda historien för att få fram mönstren, för att illustrera dem (í)²²

Med tanke på de frågeställningar jag presenterat ovan anser jag det självklart att den teoretiska ramen för denna uppsats utgår från ett genusperspektiv. Mitt val har hamnat på Yvonne Hirdmans begrepp genussystem och dess två bärande logiker (lagar, principer): isärhållandets logik samt den manliga normens logik. Anledningen till detta val är att jag anser att det utifrån dessa logiker, tillsammans med uppsatsens frågeställningar, går att få resultat som är relevanta för undersökningen.

Hirdman menar att genussystemet är ett mönster som går att finna i alla samhällen och i alla sammanhang, det är en ordningsstruktur av kön.²³ I boken *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* presenterar Hirdman genussystemet på ett lättbegripligt sätt, hon jämför begreppet med en våning, vars väggar och rum tydligt återspeglar de två logikerna. I det följande presenteras de två logikerna för att på så sätt få förståelse för våningens, alltså genussystemets, uppbyggnad:

1. Den första logiken kallas för isärhållandets logik. Hirdman menar här att män och kvinnor inte ska blandas. Kvinnan och mannen bör hålla sig på varsin plats, könen har olika domäner vars gränser inte bör, ska eller kan överskridas.

2. Den andra logiken menar Hirdman är den manliga normens logik. Övad mannen gör/tänker/tycker är alltid bäst. Det vill säga: mannen är normen i samhället och det är med honom som kvinnan alltid jämförs med. Det är mannen som är människan och han är överordnad kvinnan.

Med dessa två logiker bygger således Hirdman upp den våning som får karakterisera genussystemet, våningen är en typisk paradvåning från tiden kring sekelskiftet 1900 och den symboliserar alltså samhället. Våningen innehåller ett antal rum vilka är till för olika ändamål. Paradrumsrummen är till för de officiella ändamålen, för middagsbjudningar och samtal med

²² Yvonne Hirdman, *Genus ó om det stabila föränderliga former*, Malmö, 2003, s. 26.

²³ Yvonne Hirdman, "Genussystemet ó reflexioner kring kvinnors sociala underordning", i Christina Carlsson Wetterberg & Anna Jansdotter (red.), *Genushistoria*, Studentlitteratur, 2004, s. 116.

gäster utifrån. Längre in i våningen, i sovrummet och det lilla badrummet dit inga gäster vågar sig, utspelar sig det privata livet mellan mannen och hustrun. Här finns också köket med dess separata köksingång där man släpar varor, ved, tvätt och sådant som inte bör tas in genom den stora entrén. Mellan köket och resten av våningen finns en lång serveringskorridor, detta för att tydligare hålla köket avskilt från de andra offentliga rummen. Förutom detta finns här det rum som Hirdman kallar för våningens hemligaste rum; rökrummet, det vill säga herrarnas rum.

Våningens rum är omringade av väggar. Dessa väggar tillsammans med avskiljande korridorer ger tydliga direktiv till vad som ska hållas var och det är i princip omöjligt att bryta sig igenom dem. Hirdman menar att öväggarna skapar en trygg känsla av hur saker och ting ska vara. De ger legitimitet åt det pågående livet: de står ju där! Det är ju så här!²⁴. Isärhållandets logik blir tydlig då kvinnan har sin plats i köket och mannen i rökrummet. Väggarna håller männens viktiga samtal borta från kvinnans gnäll och slammer och det är där de ska hållas, i respektive domäner och de bör inte blandas. Den manliga normens logik blir tydlig då herrummet i allmän uppfattning anses finare än köket, det är också här de viktiga samtalen förs, något som inte ens går att jämföra med köksslamret.

Som nämnts ovan symboliserar denna våning samhället och dess väggar är de osynliga barriärer som finns överallt och som hela tiden återskapar genussystemets logiker, formen föder tankarna. Isärhållandets logik gör att vissa arbeten klassas som kvinnliga och andra som manliga, kvinnans plats är i det lilla privata, mannens i det stora offentliga. Den visar sig också i de som länge har ansetts vara könsens andliga egenskaper: kvinnan är materia, kött, rött och vått medan mannen är ande, vitt, hårt och torrt. Den manliga normens logik gör att just dessa manliga yrken i regel tilldelas en högre lön och bättre förmåner, och är också anledningen till varför män innehar fler högre poster. Om en man tar över ett kvinnojobb höjs yrkets status samtidigt som ett yrkes status sjunker ju fler kvinnor som tillkommer i vad som varit ett manligt yrke.²⁵

Hirdman utvecklar sin teori genom att använda begreppet genuskontrakt. Med detta menar hon: ösom en *kulturellt nedärvd, styrd överenskommelse* av könsens gemensamma sammandragande med åtskiljda förpliktelser, skyldigheter och rättigheter.²⁶ Precis som begreppet antyder är det således ett osynligt kontrakt mellan olika genus som bestämmer var/vad/hur osv. kvinnan respektive mannen öborö. Detta kontrakt går att finna på olika

²⁴ Hirdman, 1992, s. 228.

²⁵ Hirdman, 1992, s. 227-229.

²⁶ Hirdman, 2003, s. 84.

nivåer: den kulturella överlagringens nivå, den abstrakta nivån och individnivån vilka styr hur man och kvinna bör vara efter samhällets föreställningar, inom arbete och politik och hur kontraktet ser ut mellan man och kvinna på det individuella planet.²⁷ Begreppet genuskontrakt är dock ingenting jag kommer att använda mig av i min uppsats då arbetets omfång inte tillåter en fullt så djup analys att dessa nivåer kommer att bli nödvändiga. Jag kommer således att koncentrera den teoretiska ramen till Hirdmans genussystem och dess två bärande logiker och utgå ifrån dessa då jag angriper mitt källmaterial. Isärhållandets logik och den manliga normens logik.

²⁷ Hirdman, 2004, s. 120.

METODISK ANSATS

DEN HERMENEUTISKA CIRKELN

Den hermeneutiska processen liknas ofta vid en *spiral* som på sin väg dels söker nya delar, dels gräver sig djupare ner i förståelsen.²⁸

Den metodiska ansats som kommer att tillämpas i denna undersökning är hermeneutiken, eller mer precist den hermeneutiska cirkeln, eller den hermeneutiska spiralen som den också kallas. Ordet hermeneutik betyder ursprungligen ötolkning eller öatt tolkas vilket också på ett bra sätt sammanfattar vad denna praktik i stort handlar om: genom att noggrant *tolka* försöker man *förstå*. Hermeneutiken har utvecklats från att på 1500-talet varit en samling metodregler till att idag vara en allmän tolkningsteori som egentligen går att applicera på allt ifrån mänskliga skapelser som arkitektur och konst till mänskligt beteende och på alla sorters texter. Det är i egenskap av en textanalys som jag kommer att använda mig av hermeneutiken.

Enligt Joakim Molander utvecklades den moderna hermeneutiken av den tyske filosofen och teologen Friedrich Schleiermacher (1768-1834). Genom att göra den klassiska hermeneutiken till en mer allmän lära för tolkningsmetod ville Schleiermacher få en praktik som inte enbart kunde tillämpas av specialister. Schleiermacher ansåg det viktigt att forskaren försökte leva sig in i det historiska sammanhang som en text tillkommit i för att fullt ut kunna tolka och förstå den. Genom att se texten utifrån och i en större kontext skulle man med hermeneutikens hjälp således kunna förstå en text bättre än textens författare själv.²⁹

Jesper Gulddal & Martin Møller menar att det är genom Schleiermacher som begreppet den hermeneutiska cirkeln fått sin centrala plats inom praktiken. Med detta uttryck menar Schleiermacher att de små delarna kan förstås utifrån den helhet de ingår i medan helheten förstås utifrån delarna. Han liknar tolkningsprocessen med en pendel som gungar fram och tillbaka mellan iakttagelser av texten och förståelsen av textens historiska sammanhang. Denna hermeneutiska cirkel kallas som sagt också för den hermeneutiska spiralen, vilket är ett ord jag personligen tycker passar bättre. Speciellt då Schleiermacher menar att man genom denna metodiska ansats inte får fram någon definitiv, objektiv slutsats utan att det hela tiden

²⁸ Ingrid Westlund, öHermeneutikö, i Andreas Fejes & Robert Thornberg (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, Stockholm, 2009, s. 71.

²⁹ Joakim Molander, *Vetenskapsteoretiska grunder*, Lund, 2003, s. 166-168.

går att pendla djupare och djupare ner i undersökningen, likt en spiral.³⁰ För att kunna förstå en text är det således viktigt med en grundlig analys av textens innebörd men också att se och förstå texten som en produkt av den historiska helhet den tillkommit i.³¹

Då jag i min undersökning ämnar försöka finna vilka manliga och kvinnliga ideal som framkommer i uppslagsverket *Kvinnan och hemmet* anser jag den hermeneutiska cirkeln (spiralen) vara bäst lämpad som metodisk ansats då den ger mig ett verktyg att på bästa sätt tolka och förstå texten. För att få fram gångbara resultat av min analys kommer jag likt denna pendel komplettera det noggranna studerandet av källmaterialet med kontextläsning för att på så sätt få en förståelse av det historiska sammanhang som uppslagsverket är tillkommet i och i och med detta tolka de idealistiska tankar som går att finna. Genom att först grundligt studera uppslagsverken och läsa de tre banden från pärm till pärm ska jag försöka att så öppet som möjligt tolka och finna textens huvudteman. Därefter ska jag vända mig till litteraturen och kontextläsning för att fördjupa, stärka och utmana det fortsatta tolkningsarbetet. Genom att varva kontextläsning för att förstå det sammanhang som *Kvinnan och hemmet* tillkommit i, med en noggrann genomgång av källmaterialet bör jag således få fram tillräckligt med empiri för en analys.

³⁰ Jesper Gulddal & Martin Møller, öFra filologi til filosofiö, i Jesper Gulddal & Martin Møller (red.), *Hermeneutik ó en antologi om forståelse*, Köpenhamn, 1999, s.17-20.

³¹ Molander, 2003, s. 167. Westlund, 2009, s. 66.

HISTORISK KONTEXT

1950-talet har, av bland andra Madeleine Kleberg och Yvonne Hirdman, kallats för höjdpunkten på hemmafruarnas epok. En epok som inleddes under 1930-talet och således nådde sin kulmen två decennier senare och gjorde hemmafrun till det dominerande kvinnoidealet.³² För att visa på en kontinuitet och förståelse till varför ett uppslagsverk som *Kvinnan och hemmet* gavs ut just 1951, med så tydliga intentioner på att rikta sig till kvinnan som husmor, ska jag nedan redogöra för hur lagstiftningar och allmänna normer utformades och utvecklades i Sverige decennierna innan och kring 1950-talet.

SVERIGE MOT VÄLFÄRDEN

I takt med den ökade arbetsdelningen i samhället som en konsekvens av industrialiseringens tillväxt framkom också en tydligare skillnad mellan de två olika sfärer som skapats, den offentliga sfären och den privata sfären. Mekaniseringen och de nya arbetsplatserna bidrog till en tydligare uppdelning av vilka platser som ansågs ötillhöras mannen respektive kvinnan. Industrialiseringen innebar en manlig norm som yrkesarbetare samtidigt som bilden av kvinnan som hemmafru i den privata sfären fick ett allt större fäste.³³ Yvonne Hirdman har visat att man redan kring sekelskiftet 1900 kunde ana en begynnande husmodersrörelse vars mål var att professionalisera kvinnan som husmoder och hämtade inspiration i uppmaningarna till ett mer rationellt och effektivt hushållsarbete.³⁴

I Sverige stod kvinnan utanför politiken fram till 1921 då hon fick rösträtt. Trots det var segregeringen inom politiken ändå stark då det var tydligt vilka frågor som kvinnan ansågs kapabel till att sköta, sådana som rörde barn är ett exempel på en sådan.³⁵ Ett skönjbart mönster växte fram: kvinnan integrerades formellt som medborgare samtidigt som hon egentligen bara fick tillträde till vissa specifika områden, sådana som hon ansågs kapabel till att hantera, något som också fortsatte på arbetsmarknaden och i hemmet.³⁶

1930-talets början var för Sveriges del en något kritisk period. Det rådde stor arbetslöshet, bland annat som en konsekvens av börskraschen år 1929, samtidigt som minskad nativitet i landet ledde till en befolkningskris.³⁷ I andrakammarvalet år 1932 upplevde Socialdemokraterna en uppgång och Per Albin Hansson tillsattes som Sveriges statsminister.

³² Hirdman, 1992, s. 137f. Kleberg, 1999, s. 77.

³³ Barbara Caine & Glenda Sluga, *Europas historia 1780-1920 Ett genusperspektiv*, Stockholm, 2003, s. 57.

³⁴ Hirdman, 1992, s. 49f.

³⁵ Susanna Hedenborg & Lars Kvarnström, *Det svenska samhället 1720-2006*, Studentlitteratur, 2009, 19f.

³⁶ Hirdman, 2003, s. 133.

³⁷ Lövgren, 1993, s. 17f. Hedenborg & Kvarnström, 2009, s. 280-282. Carlsson Wetterberg, 1997, s. 48.

Det är med honom som påbörjandet av det svenska folkhemmets uppbyggnad brukar kopplas. Ett gott hem för hela det svenska folket, utan klassmotsättningar, där alla i stort sett var jämlika.³⁸ För att denna vision skulle vara möjlig att uppnå måste man få bukt med de rådande kriserna. Arbetsposter måste tillsättas och fler barn måste komma till världen. Detta resulterade i ett antal reformer, bland annat det behovsprövade barnbidragets införande 1935 samt introduceringen av så kallad mödrahjälp och moderskapspenning år 1937. Ett år senare, 1938, upphävdes lagen som förbjöd upplysning om preventivmedel som ännu ett led i den nya befolkningspolitiken. Befolkningskrisen var på väg mot sin lösning då allt fler barn föddes mot slutet av decenniet.³⁹ Hirdman har karakteriserat dessa reformer som en slags taktik till att behålla kvinnan i hemmet: öen politik som innebar stora vinster för både Henne och Honom och som stärkte kontraktets självklarhet och som vidmakthöll de åtskilda genusrationaliteterna.⁴⁰

1930-talets kriser resulterade i en ökad diskussion och en större aktualisering kring frågan om vilken plats och uppgift kvinnan skulle ha i samhället. Den debatt som inletts i riksdagen 1925-1927 angående yrkesförbud för gifta kvinnor fick nytt bränsle. Männen ansåg sig ha rätt till de arbeten som fanns och vissa ansåg att en kvinna som försörjdes av sin make inte hade på arbetsmarknaden att göra. Att kvinnan skulle stanna i eller återgå till hemmet ansågs således vara lösningen på arbetsmarknadskrisen men också på befolkningskrisen då kvinnan som hemmafru innebar att hon kunde ta hand om fler barn och således bidra till en ökad nativitet och större befolkning. Hemarbetsfrågan, hur det skulle skötas och av vem, gjordes således till en politisk fråga.⁴¹

De motioner som förespråkade ett förbud mot den gifta kvinnans rätt till förvärvsarbete röstades aldrig igenom och 1939 stiftades en lag om förbud att avskeda kvinnor på grund av giftermål eller havandeskap.⁴² Däremot, trots dessa reformer och trots att kvinnornas plats på arbetsmarknaden ökade, gjordes det också fler och fler försök till att knyta henne närmare hemmet och locka henne att stanna kvar där. Genom att betona att kvinnan var den som var bäst lämpad för hemarbetet men också genom att skänka husmodersrollen en högre status legitimerade man hennes plats i hemmet, samtidigt som yrkesarbetet som den manliga domänen stärktes. Som ett led i detta koncentrerades bostadspolitiken till att bygga bättre

³⁸ Hedenborg & Kvarnström, 2009, s. 284f. Harald Gustafsson, *Nordens historia*, Studentlitteratur, 2007, s. 254.

³⁹ Hedenborg & Kvarnström, 2009, s. 287.

⁴⁰ Hirdman, 2003, s. 151.

⁴¹ Lövgren, 1993, s. 23f. Frangeur, 1998, s. 110-112.

⁴² Hedenborg & Kvarnström, 2009, s. 294.

bostäder som med sin planläggning och standardisering skulle effektivisera hushållsarbetet.⁴³ Det är här som det som Hirdman kallar husmoderskontrakt tar form, folkhemmet som en hushållsdemokrati, där kvinnorna ansvarade för det lilla hushållet och männen för det stora. Kvinnan knöts på detta sätt allt tydligare till hemmet.⁴⁴

Den nya arbetsmarknadspolitiken som tillkommit för att råda bot på krisen innebar inte samma förutsättningar för kvinnor och män vilket också ledde till en allt tydligare skillnad mellan vilka domäner de olika könen skulle hålla sig till. Även om antalet kvinnor i förvärvsarbetet ökade under 1930-talet så var det inte på samma villkor som för männen. De arbeten som klassades som typiskt kvinnliga arbeten, som exempelvis sekreterare eller sjuksköterska, hade i allmänhet lägre lön och i och med det lägre status. Där kvinnlig arbetskraft anställdes försvann männen i samma takt som lönerna sänktes vilket tydliggjorde att det var mannen som stod för familjeförsörjarnormen.⁴⁵ Näringslivet valde också att satsa mer på importerad manlig arbetskraft istället för på kvinnlig arbetskraft då det ansågs för kostsamt att frigöra kvinnorna från deras självklara plats i hushållet.⁴⁶

Då andra världskriget bröt ut lyckades Sverige hålla sig utanför konflikterna men påverkades ändå då cirka 400 000 män kallades in till krigsberedskap. Då dessa mäns arbetsplatser nu stod tomma fungerade kvinnorna i många fall som ersättare, dock endast som tillfälliga reserver vilket också klargjordes då de i och med krigsslutet i många fall var tvungna att åter lämna över posterna till de tillbakavärande männen. Som ovan nämnts visar Overud att detta faktum, att manligt kodade arbetsplatser skulle tas över av kvinnor, var något som ledde till motstånd bland manliga arbetsgivare. Det existerade en tydlig uppfattning om att industrin var en plats för mannen, inte för kvinnan.⁴⁷

Efterkrigstidens Sverige innebar, trots uppfattningen om att kvinnan endast var en reserv på arbetsmarknaden, ännu en ökning av kvinnlig arbetskraft som en konsekvens just av att landet inte var nedgånget av krig och således upplevde en ekonomisk uppgång av den stora efterfrågan från resten av Europa. I takt med välfärdsstatens framväxt ökade också den offentliga arbetsmarknadens omfång och allt fler kvinnor rekryterades, främst till arbeten med uppgifter som tidigare utförts i hemmet, som exempelvis inom vård- och omsorgssektorn. Sett till statistiken hade så många kvinnor aldrig tidigare förvärvsarbetat som efter andra

⁴³ Gustafsson, 2007, s. 255f.

⁴⁴ Hirdman, 2003, s. 149. Hirdman, 1992, s. 64-69.

⁴⁵ Hedenborg & Kvarnström, 2009, s. 293-295.

⁴⁶ Ann-Katrin Hatje, *öTriangelndramat mor, barn och industri: synen på kvinnans arbete under 1940-talet*, i Annika Baude & Cecilia Runnström (red.), *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället*, Stockholm, 1994, s. 69.

⁴⁷ Overud, 2005, s. 120f samt 174.

världskriget men det är också här som husmodersidealet förstärktes, bland annat genom stor påverkan från USA där hemmafrun kommersialiserades genom husmorsfilmer, veckotidningar och reklam.⁴⁸ Det var alltså här som den typiska brytningstiden inleddes. Den manliga familjeförsörjarnormen var stark. Samtidigt måste den kvinnliga arbetskraften tas tillvara men man måste också värna om kvinnan som mor och husmor och behålla hemmet som hennes egentliga, naturliga plats.⁴⁹

⁴⁸ Hirdman, 2003, s. 159-161.

⁴⁹ Hedenborg & Kvarnström, 2009, s. 300-307. Gustafsson, 2007, s. 284. Gisselberg, 1985, s. 178f.

KVINNAN OCH HEMMET Ó EN ANALYS

I stort sett kommer de tre frågeställningarna att alla behandlas löpande genom hela analysen då det är ofrånkomligt att de överlappar varandra. Dock har jag försökt att under rubriken *Den ideala kvinnan* främst behandla de kvinnliga ideal som framträder och under rubriken *Den ideale mannen* analysera föreställningarna om manlighet. Den tredje frågeställningen integreras under båda dessa rubriker. Slutligen är det av stor vikt att påpeka att det endast är ideala uppfattningar som framkommer, alltså inte hur mannen och kvinnan levde sina liv i verkligheten. Samtidigt så ger just idealen en tydlig återspeglning av den kultur, de normer och attityder, som var rådande för den aktuella tiden.

DEN IDEALA KVINNAN

Kvinnan och hemmet. Bara genom att läsa uppslagsverkets titel, kan man dra slutsatsen om vilken målgrupp dessa böcker riktar sig till; kvinnorna. Titeln återspeglar även den uppfattning som var rådande under tiden för böckernas utgivning: uppfattningen om att kvinnans plats var i hemmet. Det var kvinnan som hade till uppgift att sköta barnen, laga maten, tvätta tvätten och utföra alla andra hushållsbestyr, antingen som husmor på heltid eller som förvärvsarbetande kvinna som utöver sitt yrkesarbete också skulle sköta sysslorna i hemmet. När man öppnar den första boken av uppslagsverket, band I, och bläddrar några sidor fram till förordet bekräftas den uppfattningen då redaktör Kristina Lindstrand redan där konstaterar följande: öDet är ju till största delen kvinnan, som bygger upp hemmet och ger det sin prägel, och det är i första hand hon, som får ta åt sig äran för ett välordnat och välskött hem, lika väl som det är hon, som lastas, om hon inte har krafter eller förmåga att vårda detö. Redan här framkommer en tydlig bild av de husmodersideal som karakteriserade 1950-talets Sverige. Det är alltså påtagligt att det är kvinnan som har det fulla ansvaret för hemmets skötsel och att det således är hon som ska beskyllas om inte de kraven kan uppfyllas.

Detta är dock inte det enda som kan förväntas av kvinnan, stycket ur förordet fortsätter: öUtom allt detta att kvinnan skall skapa, vårda och vakta hemmet, bör hon helst också vara inspirationskälla för sin familjö.⁵⁰ Citatet speglar väl de tankegångar som framkommer genom hela uppslagsverket. Att det redan i förordet nämns att kvinnan helst ska vara en

⁵⁰ Band I, s. 5.

öinspirationskälla för sin familjö sätter ribban för vad som kommer att bli tydligt: Han existerar för henne och resten av världen och hon finns till, enbart för honom.⁵¹

HUR SKULLE DET BLI, OM HON VORE BORTA?

Hur skulle det bli, om hon vore borta? Vem skulle sköta barnen, maten, kläderna? Det skulle vara oansvarigt av henne att ränna ifrån sina plikter.⁵²

Tidigare forskning inom ämnet har konstaterat att 1950-talet var en epok där husmodern stod för det kvinnliga idealet.⁵³ En teori som stärks bara av det faktum att ett uppslagsverk som *Kvinnan och hemmet* utgivits under denna period. I föregående citat framkommer en intressant aspekt: att kvinnan ska sköta hemarbetet ses inte bara som någonting hon *borde* ansvara för, det är hennes plikt. Om kvinnan inte var där, vem skulle då sköta hushållssysslorna? Detta visar hur djupt rotade föreställningarna om kvinnan som husmor var. Idag skulle man kunna svara på den frågan genom att föreslå att mannen tog över eller hjälpte till i hushållsarbetet. Ett svar som i *Kvinnan och hemmet*, visserligen föreslås på ett fåtal ställen i texten, men inte utvecklas mer än så. Nej, struntar kvinnan i sina uppgifter är hon oansvarig. Det är hennes plikt och skyldighet att ta hand om allt det som kommer med ett hem; matlagning, tvättning, städning, barnuppfostran och så vidare.

Genom uppslagsverket finns ett flertal citat som stärker denna uppfattning. Bland annat i kapitlet *Traditioner* där det påpekas att traditionernas fortsatta existens vilar på husmoderns ansvar: öDå sedvänjorna vid våra högtider oftast äro koncentrerade kring hemmet ó hemmets prydnade och matens tillredning ó vilar ansvaret för deras fortbestånd i första hand på kvinnornaö, och vidare: öom mannen och kvinnan skulle stå t.ex. julförberedelserna varannan gång, då skulle gamla sedvänjor inte vara mycket värda efter trenne jularö. Det är ett stort ansvar som läggs på kvinnan, att hålla liv i de traditioner som är så viktiga för ett lands kultur. Här finns tydliga tendenser som går att koppla till genussystemet och isärhållandets logik: kvinnan *ska* sköta hushållssysslorna, hon *ska* vara i köket och det görs klart att hem och hushåll inte är någon plats för mannen. Ännu tydligare blir det då föregående citat fortsätter: öMen det paradoxala är att en av de drivfjädrar, som får kvinnan att taga på sig denna extra

⁵¹ Hirdman, 2003, s. 160.

⁵² Band I, s. 259.

⁵³ Se till exempel Hirdman, 1992, s. 137f samt Christina Carlsson Wetterberg, öMed eller utan fäder och bröder? ó kvinnor i 1900-talets politiska livö, i Hagman, Ingrid (red.), *Mot halva makten*, Stockholm, 1997, s. 50.

arbetsbörda år efter år, nog får sökas i mannens konservatismö.⁵⁴ Som mannen vill ha det ska kvinnan ordna det, hon ska behaga honom: öhemmets faktiske arbetsgivare, mannen ö som Hirdman uttrycker det.⁵⁵

DEN MODERNA KVINNAN OCH HENNES HEM

Oberoende om kvinnan är husmor på heltid eller har ett yrke vid sidan om är det således ändå hon som ska sköta hushållet. Samtidigt är det också ett arbete hon ska *vilja* utföra. ÖNaturligtvis vill hon, att mannen skall trivas hemma, naturligtvis vill hon möta honom med ett glatt ansikte, men inte för att det är hennes plikt som undersåte inför en härskare, utan därför att hon älskar honom.⁵⁶ Mannen är således någon som kvinnan ska behaga, hon ska älska honom och därför *vilja* att han ska trivas hemma. Kvinnan ska finnas i det lilla privata livet, som en trygg plats dit mannen kan komma för att vila upp sig efter hans hårda arbete i det stora offentliga. Han är normen, människan som existerar för världen medan kvinnan, könet, existerar för honom.

Det görs tydliga försök i uppslagsverket till att göra husmodersrollen så attraktiv som möjligt, som att man på något vis försöker locka kvinnan till att stanna kvar i hemmet. Stora delar av uppslagsverket ägnas åt tips och råd till hur husmodern på egen hand kan rationalisera, det vill säga effektivisera, arbetet i hemmet. Detta tar sig uttryck i boken genom olika arbetsscheman för husmodern, hur hon på bästa sätt kan utnyttja sin tid under dagen. Det visar sig i rörelsescheman, hur man lämpligast bör möblera sitt kök för att minska onödigt spring. Hur hög bör diskbänken vara för att undvika ryggont? Diskar man effektivast från vänster till höger eller tvärt om? Vilken belysning ska man ha i köket för att få det bästa ljuset?⁵⁷

Som tidigare forskning visat gjordes det under denna period flera försök till att just rationalisera hemarbetet. Husmodersrollen skulle professionaliseras och man strävade efter att ge hemarbetet en yrkesstatus och i och med det också höja kvinnans status. Britta Lövgren har slagit fast att kvinnan, genom rationalisering och statushöjning av hemarbetet, uppmuntrades till att stanna i hemmet för att på så vis undvika konkurrens bland de manligt kodade arbetena ute på arbetsmarknaden. Lövgren visar hur konkreta förslag diskuterades kring hur denna statushöjning skulle ske. Med hjälp av rationaliseringsexperter, arkitekter och

⁵⁴ Band II, s. 175.

⁵⁵ Hirdman, 1992, s. 79.

⁵⁶ Band I, s. 250f.

⁵⁷ Band I, s. 106-122.

hushållslärarinnor skulle ny teknik och nya arbetsmetoder förbättra och förhöja hemarbetet.⁵⁸ Att flera försök gjordes till att höja husmoderns status och professionalisera hennes sysslor, är också något som Yvonne Hirdman framhållit. Yrkesarbetet tillhörde mannens domän och genom att försöka ge hemarbetet samma status som ett förvärvsarbete, det vill säga, genom att försöka maskulinisera hemarbetet på så sätt leva upp till den manliga normen.⁵⁹ Yvonne Hirdman menar att ödet var en värdering av hemarbetet där det manliga arbetet var normen, den självklara referenspunkten.⁶⁰ Det som bland andra Hirdman och Lövgren pekar på här följer således de tendenser som vi kan finna i *Kvinnan och hemmet* vilket visar att uppslagsverket kan sägas vara en del i den rationaliseringsrörelse som karakteriserar 1950-talet och decennierna dessförinnan.

När man så betänker, att många kvinnor genom yrkesarbete utom hemmet är både husmödrar och representanter för ett annat yrke (kanske industriarbetarens), så förstår man, att kvinnornas arbetsinsats ej är att förringa och att arbetsbördan stundom kan bli tryckande nog. Man frågar sig då, vad som göres för att underlätta husmödrarnas arbete. (í) Ej minst torde husmödrarnas arbetsbörda lätta, om bostäderna blir tillräckligt rymliga och lättsköta.⁶¹

Det är intressant att se hur mer utrymme i uppslagsverken ägnas åt hur hemarbetet bäst effektiviseras genom bättre planerade bostäder och bättre utrustning än förslag om att mannen bör hjälpa till mer. Detta visar sig tydligt i kapitlet *Hemarbetet*. Följande citat är ett, utav mycket få, i hela uppslagsverket där önskan om delat ansvar för hemarbetet visas:

Delar två människor utgifterna för ett gemensamt hem, borde vanlig, mänsklig rättvisa fastslå, att de också delade på arbetet i hemmet. Numera tycks också detta ha gått in i det allmänna medvetandet. Och det finns ju strängt taget ingenting, som säger, att en man är oförmögen att bädda sin säng, borsta sina skor och hjälpa till med disk, städning och barnvård. Inger mannen, att hans hjälp i hushållet är nödvändig, blir arbetsbördan jämnare, kvinnan inte överansträngd, inte bitter, inte färdig för skilsmässa. Kontakten mellan makarna stärks, de har fler gemensamma intressen och är bägge i selen. Kvinnan känner sig inte utnyttjad.

Dock fortsätter citatet så här: öDärför bör hon från början sätta sig in i vad som skall göras i hemmet, intressera mannen för det och tillsammans med honom göra upp en arbetsplanö.⁶² Det är alltså kvinnans ansvar att få mannen att hjälpa till mer i hemmet och återigen är

⁵⁸ Lövgren, 1993, s. 7-12.

⁵⁹ Hirdman, 2003, s. 115f.

⁶⁰ Hirdman, 1992, s. 81.

⁶¹ Band I, s. 106.

⁶² Band I, s. 251f.

hemarbetet hennes område, hennes domän där mannen egentligen inte har så mycket att göra. Något som blir ännu mer markant längre fram då förslag till just arbetsplaner för husmodern presenteras. Det är olika scheman beroende på om husmodern endast arbetar i hemmet, förvärvsarbetar eller har tillgång till hembiträde. Eftersom att det nyss skrivits att mannen bör hjälpa till mer i hemarbetet och att han och husmodern *tillsammans* ska göra upp en arbetsplan för hushållet är det anmärkningsvärt att mannen knappt finns med i de arbetsplansförslagen som finns i boken. För öhusmor med heltidsarbete utom hemmet och utan hemhjälpö föreslås att hon mellan 07:30 och 08:00 ska ha hjälp av mannen under städningen och att mannen, på väg till jobbet, ska ta med sig barnen och lämna dem på barnkrubban. För öhusmor utan hembiträdeö föreslås att hustrun ska utföra allt arbete och att mannen bör hjälpa till på fritiden. I arbetsplanen för öhusmor med deltidsarbete utom hemmet och hembiträdeö finns inte mannen med någonstans.

Utöver dessa få ställen där mannens hjälp finns med ska alltså husmodern sköta allt arbete i hemmet, oberoende av om hon har ett förvärvsarbete eller ej. Dessa arbetsscheman sträcker sig från klockan 06:00 till efter 21:30 och inkluderar allt från matlagning till dagens sista sysslor så som sömnad och strykning alternativt förberedelse för yrkesarbetet om hon även har ett sådant.⁶³ Paralleller kan här dras till Roger Klinths uppfattning om den öhjälpsammeö mannen. Makens område var i första hand yrkesarbetet, hem och barn stod därför inte under hans direkta ansvar. Klinth framhäver att mannen uppmuntrades att öi kamratlig andaö hjälpa sin hustru med hemmens bestyr.⁶⁴ I likhet med vad som framkommer i *Kvinnan och hemmet* ställs det således inga direkta krav på mannens hjälpsamhet i hushållet, det ges endast försiktiga önskingar om att han skulle kunna hjälpa till något mer i hemarbetet. Uppslagsverket visar alltså tendenser till en introduktion av mannens hjälp i hemarbetet, dock visar sig fortfarande genusystemets första logik tydligt: kvinnans plats i hemmet, mannens plats i förvärvsarbetet. Om kvinnan vill att han ska hjälpa till är det hennes uppgift att introducera honom för arbetet.

DET ÄR TRÅKIGT FÖR GÄSTERNA, OM VÄRDINNAN ÄR UTTRÖTTAD

När uppslagsverket studeras får jag uppfattningen om att kvinnan inte bara ska sköta de hushållssysslor som är önödvändigaö så som matlagning, tvättning eller passning av barnen. Hon ska också göra sitt allra yttersta för att hemmet ska vara så trivsamt som möjligt och

⁶³ Band I, s. 252-255.

⁶⁴ Klinth, 1999, s. 262-264.

stämningen i familjen så god som möjligt. Förutom att sy de artiklar som är nödvändiga; servetter, tabletter och dukar sägs att öett vackert broderi är utomordentligt tacksamt och i inte ringa grad bidrager till hemmets trevnad och kulturö.⁶⁵ Också följande citat stärker mitt påstående:

En husmoder med fula och taniga blommor i sitt hem, må ursäkta sig aldrig så mycket med otur och med att blommorna ønte trivsø någon verklig ursäkt är det nog ändå inte. Engagerar hon sig tillräckligt för blommorna deras vård och förutsättningar, blir resultatet säkert ett annat. Hur gör en trädgårdsmästare när blommorna ønte trivsø⁶⁶

En bra husmoder bör alltså se till att hemmet är trivsamt med välskötta blommor och vackra broderier och hon bör sköta detta med engagemang och utan ursäkter.

Kvinnan uppmanas att regelbundet bjuda familjens vänner och bekanta på middagsbjudningar och liknande och det tas för givet att det är just kvinnan som då ska stå för alla förberedelserna vid dessa sammankomster. Är hon endast hemmafru har hon mer tid att förbereda bjudningen, har hon dessutom ett förvärvsarbete måste hon se till att ha allting färdigförberett innan hon går till sitt arbete på morgonen. Detta inte bara för att slippa stressa när gästerna väl kommer utan också för att ödet är tråkigt för gästerna, om värdinnan är uttröttad, och det ser jäktigt och otrivsamt ut, om hon ideligen måste springa ut i kök, serveringsrum eller kokvrå under middagens loppö.⁶⁷ Trots att det på flera ställen i uppslagsverket påpekas att husmoderns arbete är för tungt och att hon har alldeles för mycket att göra förordas alltså detta, att hon på olika sätt ska se till att hemmet är trivsamt och lägga ner tid på sådant arbete som inte är det mest nödvändiga.⁶⁸ Det visar sig återigen att hon som kvinna ska behaga mannen genom att vara en god hustru som ordnar middagsbjudningar och ser till att hemmet alltid är trivsamt.

Yvonne Hirdman finner liknande tankegångar i sin undersökning av radioprogrammen *Att vara kvinna*, från 1948/49. Följande citat är hämtat ur *Den socialistiska hemmafrun* och i likhet med *Kvinnan och hemmet* uppmanas kvinnan här att skapa trivsel:

Det krävdes vidare att de skulle skapa trivsel genom att vårda sitt yttre, att hålla kontakten med yttrevärlden utan att det skulle gå ut över hemmet, att ordna en ledig eftermiddag genom

⁶⁵ Band I, s. 166.

⁶⁶ Band I, s. 243f.

⁶⁷ Band II, s. 6-9.

⁶⁸ Se bland annat Band II, s. 22.

organisation och inarbetat och förberett arbete, att förvandla hemarbetet till yrkesarbete, men inte ta för hårt på hemarbetet för det.⁶⁹

LANDETS FRAMTID I HENNES HÄNDER

Nej, den kvinna, som sköter sitt hem ordentligt och uppfostrar sina barn efter bästa förmåga kan, trots det att hon är underbetald, gå till sina sysslor tryggt medveten om, att hon tillhör den viktigaste arbetsgruppen i landet. I hennes händer ligger barnens fysiska och psykiska väl; landets framtid.⁷⁰

Just barnen och deras uppfostran och skötsel är någonting som husmodern bör stå för, vilket på flera sätt tydliggörs i uppslagsverket. I band III finns ett långt kapitel på nästan 100 sidor som behandlar allt ifrån hur man väljer lämpliga skor till barnen till hur man hanterar uppfostringsproblem.⁷¹ Modern ska ta hand om det sjuka barnet, modern ska vara förberedd med utrustning inför det kommande barnet: öEn blivande mor gör klokt i att skaffa sig olika praktiska saker för barnets vårdö och ösängen bör för det första ha höga ben, så att den nyblivna modern inte behöver böja sigö.⁷²

Att det var så självklart att just modern skulle vara den som tog hand om barnen och dess uppfostran och skötsel är något som även tidigare forskare pekat på. Genom att betona den kvinnliga särarten, det vill säga, betona att kvinnan av naturen lämpade sig bäst för detta ändamål: hemarbete och barnskötsel, skulle man få henne att stanna i hemmet. Renée Frangeur använder epitet som öhemmets skyddsandeö och öemotionella centrumö då hon framhäver just detta; att kvinnan var bunden till hemmet av naturliga skäl.⁷³ Maria Södling visar att barnuppfostran sågs som en kvinnlig uppgift: moderligheten var given av Gud i skapelsen och detta var ett sätt att legitimera kvinnans plats i hemmet. öHon var øsinaø barns trogna följeslagare, förbedjare och ibland ställföreträdande morö.⁷⁴ Även Madeleine Kleberg kommer fram till liknande resultat i sin undersökning. I programmen hon undersökt framkommer det tydligt genom både bildval och tal att ansvaret för barnen låg på mödrarnas axlar.⁷⁵

⁶⁹ Hirdman, 1992, s. 218.

⁷⁰ Band I, s. 253.

⁷¹ Band III, s. 45-140.

⁷² Band III, s. 45.

⁷³ Frangeur, 1998, s. 364.

⁷⁴ Södling, 2010, s. 102 samt s. 136.

⁷⁵ Kleberg, 1999, s. 138.

Även problemen med daghemsvården diskuteras i *Kvinnan och hemmet* och här anses lösningen vara att:

Om mödrarna och arbetsgivarna i betydligt större utsträckning än hittills kunde gå in för halvdagsarbete skulle mycket av svårigheterna med daghemsvården minskas. Andra åtgärder att förbättra förhållandena för barnen är att man försöker förmå mödrarna att hämta hem sina barn så tidigt på eftermiddagarna som det bara är möjligt och att de ägnar all sin lediga tid åt deras vård.⁷⁶

All sin lediga tid. Det är intressant att den ölediga tiden bör ägnas åt barnen då det går att finna en annan tankegång i en tidigare del av uppslagsverket. Här kallas barnaskötandet för ett yrke, ösom måste läras precis som stenografi eller bokföring. Kvinnan bör lära sig det så fort hon kan och det vill till, att hon kan sina olika tjänster, planerar dem ordentligt, om hon ska få tid och krafter över att också älska sin man och sina barn.⁷⁷ Blir det för stressigt för den husmoder som har hand om både hem och barn uppmanar en författare husmödrarna att hjälpa varandra. Kanske finns det någon kvinna med tillgång till hembiträde i huset som ingenting har att göra.⁷⁸ Istället för att mannen här tar över barnpassningen är det alltså istället bättre om grannfrun hjälper till. Återigen är det isärhållandets logik som spelar in: mannen på sin plats, kvinnan på sin plats och varderas sysslor ska skötas av mannen respektive kvinnan.

På nytt är det tydligt att mannen är familjeförsörjaren, vilket också bland andra Frangeur och Kleberg påpekar.⁷⁹ Detta är någonting som Johansson menar kan ha påverkat den manliga normen så starkt under 1940- och 1950-talen att han med konsekvens av detta uppfattades som frånvarande i hemmet, både som make och som fader.⁸⁰ I *Kvinnan och hemmet* är det nästan som att mannens frånvaro legitimeras genom att kalla hemarbete och barnaskötande för ett yrke och hon bör se det som ett privilegium att hon håller landets framtid i sina händer.

KVINNAN SOM INSPIRATIONSKÄLLA

Hur ser ni ut, där ni sitter på andra sidan frukostbordet, mitt emot er make? Är hans frukostutsikt lika tilldragande som när ni var nygifta? (í) Kanske har han massor av arbete, som väntar honom, så gör ert bästa. (í) Skicka iväg honom med ljusa minnen av er själv och en harmonisk

⁷⁶ Band III, s. 70.

⁷⁷ Band I, s. 251.

⁷⁸ Band I, s. 256f.

⁷⁹ Frangeur, 1998, s. 364. Kleberg, 1999, s. 290-292.

⁸⁰ Johansson, 2000, s. 161.

bakgrund, vilket har förmågan att som ingenting annat lysa upp en mulen och arbetsam dag. Det är faktiskt ert göra att se till, att han inte gömmer sig bakom tidningen under hela måltiden. (í) Med litet eftertanke och omsorg kan Ni få makens frukostbordsutsikt att bli både söt och tilldragande.⁸¹

På samma sida som detta citat står skrivet finns två bilder som visar två olika scenarion. Båda bilderna föreställer en make och en hustru kring ett frukostbord. På den första bilden ser vi hur mannen verkar som uppslukad av åsynen av sin hustru: han håller tidningen i ena handen, totalt ointresserad av att läsa den och med armbågen på bordet och huvudet lutat i handen tittar han förundrat på kvinnan mitt emot. Maken på bild nummer två sitter tvärtemot försjunken i tidningsläsandet och verkar nästan omedveten om sin hustrus närvaro på andra sidan bordet. Det är inte svårt att gissa vad det är som gör att dessa makar agerar så olika vid frukostbordet om man nu tänker tillbaka på föregående citat. Den kvinna som mannen tittar så suktande efter är uppklädd i långklänning, håret prydligt uppsatt, läppstiftet pryder hennes läppar. Graciöst vilar hon armen på stolens rygg och det ser nästan ut som att hon finns till endast för att mannen ska ha något vackert att vila ögonen på. Kvinnan vid det andra frukostbordet är den graciösa kvinnans totala motsats. Hon verkar inte ha kommit ur morgonrocken, håret är fullt av papiljotter och trots att bilden är ritad i svart och vitt kan man nästan se att kvinnan vid bordet inte har någon färg alls i ansiktet. Budskapet är tydligt: för att få din makes uppmärksamhet bör du helst vara som kvinnan på den första bilden, elegant, graciös och vacker. Som sagt: öMed lite eftertanke och omsorg kan Ni få makens frukostbordsutsikt att bli både söt och tilldragandeö.

VEM VILL INTE VARA EN VACKER FLICKA?

Av alla de rubriker och underrubriker som utgör uppslagsverkets disposition finns det några som utmärker sig vad gäller att finna tydliga kvinnliga ideal. Citatet på föregående sida är hämtat ur kapitlet *Kläder*, under rubriken *Grundstommen i garderoben*. Just denna del av uppslagsverket behandlar ett sådant ämne där det märks tydligt att kvinnan ska agera inspirationskälla utöver alla de sysslor i hemmet som är hennes måsten.

Det är varje kvinnas rätt och skyldighet att dagligen ägna sig åt vanlig sund hygien och omvårdnad av garderoben. Det roar kvinnan, piggar upp henne, det skänker henne genom sitt

⁸¹ Band II, s. 109f.

resultat en glädje som är av stort värde för henne själv, den påverkar omgivningen i uppiggande riktning, vilket allt gör att stämningen blir lättare och arbetet mer effektivt.⁸²

Det är intressant att kvinnan anses skyldig att vara välvårdad, inte bara för sin egen skull utan också för sin omgivning. Hon ska behaga, inte minst det manliga könet, vilket blir tydligt i kapitlet *Skönhetsvård*. Här står att män i alla tider uppskattat välvårdade och målade kvinnor och att alla gifta kvinnor därför borde göra det till en vana att alltid bära smink och se välskötta ut så att hennes man alltid tycker att hon är vacker. Istället för att tala illa om kraftigt målade kvinnor bör man således lära sig någonting av dem och dennes knep och möjligen ta efter hennes läppstiftsfärg eller sättet hon målat rouget.⁸³ En välvårdad kvinna har stor betydelse för ett hem, liksom en välvårdad personal har betydelse för ett företags framgång menar en författare. Att ölojt gå omkring med stripigt hår, fettglänsande ansikte, smutsigt förkläde och nedkippade sängkammartofflor och med en doft av stekos omkring sig är således ingenting som förordas.⁸⁴ Det är heller ingenting att skämmas över, att lägga mycket tid på sitt utseende och sin make up, snarare tvärt om. Det poängteras att man inte bör skryta över sin vackra hy och att man aldrig behöver lägga ner någon omvårdnad på att hålla den fin. Det är snarare ett tecken på att man inte bryr sig om sitt utseende och man borde i stället skämmas och inse hur mycket sötare man skulle kunna vara om man bar lite läppstift eller målade ögonbrynen.⁸⁵

Kapitlet *Skönhetsvård* sträcker sig över dryga 60 sidor och här finns råd och tips för hur kvinnan inte bara ska sköta sin make up och sina kläder utan också hur hon på bästa sätt förhindrar dålig andedräkt, hur hon minst en dag i veckan bör ägna sig åt manikyr och pedikyr (öför ovårdade händer är ett tecken på brist på kulturö⁸⁶), hur man bör vårda sitt hår och vilka frisyreer som passar bäst för olika ansiktsformer. Har man någon slags missbildning, så som utstående öron, eller en krokig näsa bör man inte tveka att ta till plastikkirurgi. Ett stort antal sidor ägnas åt exempel på olika gymnastikövningar som kan utföras i hemmet och som anses lämpliga för en husmoder som vill behålla sin spänst. Åtminstone fem minuter per dag bör varje kvinna lägga ner på dessa gymnastikövningar, det är inte minst bra för ens hållning och

⁸² Band II, s. 103.

⁸³ Band III, s. 164.

⁸⁴ Band II, s. 102.

⁸⁵ Band III, s. 164.

⁸⁶ Band III, s. 183.

gång.⁸⁷ Att gå vackert är ett stort plus för kvinnan. Man känner sig bra mycket säkrare på sig själv om man vet med sig att man går snyggt, när man rör sig ute bland folk.⁸⁸

Grace är ett ord som återkommer ofta i uppslagsverket. En författare menar att öen kvinna måste för att anses verkligt vacker kunna röra sig behagfullt och ha en vacker hållning. I takt med att skönhetsideal ändras är grace något medfött och således något som alltid kommer att anses vackert på en kvinna. Man måste hålla efter den och motverka klumpig gång och dålig hållning. För övem vill inte vara øen vacker flickaø genom hela livet och varför är vi inte det?ø⁸⁹ Frågan är dock: för vem vill man vara en vacker flicka? Med tanke på tidigare citat, att män alltid uppskattar välvårdade kvinnor och att en fru borde göra det till en vana för sin man att se henne uppklädd, visar tydligt att kvinnan uppmuntras till skönhetsvård till stor del för att behaga det manliga könet. Återigen är det således uppenbart vem kvinnan existerar för: hon existerar för honom.

Yvonne Hirdman finner i sin undersökning av radioprogrammen *Att vara kvinna* näst intill identiska citat som speglar att dessa kvinnliga ideal inte är något som endast förordas i uppslagsverket *Kvinnan och hemmet*. Det borde vara varje kvinnas medborgerliga skyldighet att öka trivseln bland både män och kvinnor genom att vårda sitt yttre, det stärker den kvinnliga självkänslan och det är det vi behöver.⁹⁰ Hirdman menar att det under hela första halvan av 1900-talet gavs ut liknande rådgivningsböcker för kvinnan och hon framhåller att: Den genomgående röda tråden är samma ó förmodligen ó som den vi skulle kunna dra fram ur historien, långt, långt tillbaka och som består av en väv tankar kring temat: gör det bästa av øet!ø.⁹¹ Just den tendensen tycker jag mig se i *Kvinnan och hemmet* också. Kvinnans plats i hemmet ifrågasätts inte utan istället ges råd och tips för hur husmodern just kan göra det bästa av den underordnade situation hon befinner sig i.

ATT BEHÅLLA SIN MORGONCHARM

Säkert se ni bra ut på det där speciella sättet, som kommer av en viss inre balans, lugn och samling, när ni går hemifrån på morgonen. (Ni vet hur man gör en skicklig och diskret make-up och hur man bär upp kläder.) Men om nu en främling skulle se er komma gnoende på gatan, låt oss säga vid femtiden på eftermiddagen, skulle hon då tycka, att ni fortfarande hade den där

⁸⁷ Band III, öSkönhetsvårdö, s. 141-203.

⁸⁸ Band III, s. 147.

⁸⁹ Band III, s. 141.

⁹⁰ Hirdman, 1992, s. 209.

⁹¹ Hirdman, 1992, s. 206.

speciella klara och fridfulla airen, som gav er det där ytterst prydliga och fina? Eller skulle hon möta ett ansikte med ängsligt rynkad panna och hopdragna ögonbryn, en mun med hårda och spända mungipor och ett allmänt uttryck av spändhet? Skulle kläderna sitta lika fint som på morgonen, eller skulle de vara rynkiga och dammiga? Med andra ord, skulle ett halvt dussin små ovanor ha gjort slut på er morgoncharm?⁹²

Efter detta citat, som även det är hämtat under rubriken *Grundstommen i garderoben*, räknas ett par exempel upp på hur man inte ska vara för att ömorgoncharmenö ska försvinna. Här finns öden hafsigt kläddaö som genom sin dåliga planering alltid har bråttom och således inte hinner klä sig korrekt. Detta resulterar i bland annat oborstade skor och avslitna axelband vilket gör att hon uppfattas som orolig och nervös. Här finns också öhon som köper tokigtö, vilket är en kvinna som inte bör vara ute och handla ensam då hon inte kan kontrollera sina inköp. Detta ger henne önervösa och oroliga fingerrörelserö och hon verkar ständigt irriterad. En kvinna bör inte heller vara för livlig men heller inte för loj. Till alla dessa typexempel ges tips på hur man kan gå till väga för att behålla sin charm och vara lika lugn, harmonisk och behaglig från morgon till eftermiddag. Bland annat förordas en kvarts vila innan och efter varje måltid, om tid finns för sådant, för att på så sätt få möjlighet att lugna ner sig.⁹³

Samma författarinna beskriver längre fram hur de mest framstående kvinnorna hon träffat varit:

En stor enkelhet, både vad maner och kläder beträffar karakteriserade varenda en av dessa kvinnor. Och därtill den charmerande egenskapen av fullständig omedvetenhet om det egna jaget tillika med oanade kvantiteter olja att gjuta på entusiasmens eld. Och vidare två drag som väckte särskilt gillande ó det absolut feminina hos var och en, parallellt med högt egna synpunkter och ställningstaganden.⁹⁴

Motsatsen till den ideala kvinnan menar hon har brist på charm och säkerhet och är självupptagen och uppmärksamhetskrävande. Här kan paralleller dras till Södlings avhandling då även hon finner resultat av vad som kan kallas kvinnans motideal. I de texter Södling studerat finner hon att öen dålig hustru tog inte ansvar för barnen. En dålig hustru kunde inte hushålla eller sköta hemmet. En dålig hustru fordrade kläder och lyx, ibland så till den grad

⁹² Band II, s. 114.

⁹³ Band II, s. 114f.

⁹⁴ Band II, s. 135.

att mannen började försnilla och hamnade i fängelset.⁹⁵ Tendenser till självupptagenhet önskas alltså inte.

FRU LOJAL

Det är dock inte bara i vården av sitt utseende som en kvinna alltid ska anstränga sig till sitt yttersta. Förutom att se till att hon själv alltid är välvårdad och att hushållets alla sysslor blir utförda ska hon också vara inspirerande till sitt beteende.

Det är Er man som ringer från sin arbetsplats och säger: «Kära du, Karin och Jonas är på genomresa. De vill gärna träffa oss ikväll. Skulle du kunna klara en liten middag till vidpass 6-tiden? De har inte så lång tid på sig, de måste nämligen ta nattåget.» Jag hoppas innerligt, att Ni hör till de fruar, som maken *vågar* ringa till i en dylik situation. Eljest gissar jag, att det inte dröjer så värst länge, förrän Ni får se honom allt oftare försvinna till Strand eller Grand med sina vänner.⁹⁶

Om denna hemmafru skulle känna att det var alldeles för kort varsel så ges hon här rådet att inte säga nej till att bjuda in sina bekanta. Även om det inte finns tid till att ordna en festmåltid så borde hon ändå ta sig tid till att bjuda på någonting. Hon måste ju vara en god hemmafru, någon som hennes man *vågar* ringa till och som han kan lita på i sådana här liknande situationer. Stressigt eller ej, husmodern ska vara välkomnande och givmild. Paralleller kan dras till detta citat:

«Mamma, får Erik stanna på middag?» Vad svarar Kalles mor på detta? Vet hon att hennes position inför Kalle och hans kamratkrets kan hänga på svaret. Kalle vill ha en östrongömma, som alla i gänget gillar, gästfri, glad och förstående. Det är så många, som har öomöjligaö mammor. Hans skall vara bättre. Är hennes vardagsmiddag sådan, att barnen kan ta hem sina kamrater, utan att hon gör sura miner eller barnen skäms inför vännerna för dukningen? Är den inte det, löper hon risken, att barnen dras från hemmet till ställen, som är roligare, efter att ha slängt i sig maten, och då står hon kanske så småningom där, tillsammans med de andra öomöjligaömödrarna, inför det olösliga, skrämmande problemet om ungdomens uteliv.⁹⁷

Som en inspirationskälla till alla andra öomöjligaö mammor ska hon vara östrongö och minsann visa att hennes hus alltid står redo för gäster. Jag uppfattar det som att ett stort ansvar

⁹⁵ Södling, 2010, s. 142.

⁹⁶ Band II, s. 5.

⁹⁷ Band I, s. 265.

återigen läggs på henne då risken finns att både man och barn ger sig iväg på andra äventyr om inte kvinnan finns där i hemmet för att behaga. Detta visar också på hur starkt knuten kvinnan var (är) till kök och hem, om hon inte alltid är redo att ordna bjudningar för man eller barn har hon snart ingen familj kvar då maken allt oftare befinner sig på öGrandö och barnen försvinner med sina vänner.

Ett framträdande ideal är således det som uppmanar kvinnan till lojalitet mot man och barn. Hon ska alltid finnas i hemmet, beredd att anordna middagar och andra tillställningar närhelst maken eller barnen ber om det. I likhet med vad tidigare forskning visat är det här tydligt var kvinnan har sin rätta plats och att hon ska hålla sig där. Overud kallar henne Fru Lojal och jag tycker att det epitetet passar väl även i detta sammanhang.⁹⁸

⁹⁸ Overud, 2005, s. 210.

DEN IDEALE MANNEN

När nu förlaget överlämnar detta uppslagsverk till den svenska kvinnan, är det med en liten bitanke att mannen i huset också kommer att läsa och lära av boken.⁹⁹

Även detta citat är hämtat ur förordet till *Kvinnan och hemmet*. Det visar på att trots att uppslagsverket främst riktar sig till kvinnan finns en liten förhoppning att även mannen ska ta del av de råd som ges. Således finns det inte alls lika mycket material att hämta vad gäller att finna manliga ideal men av det som finns går det ändå att måla upp en klar bild av vilka egenskaper som önskas samt vilken ställning mannen förväntas inta i familj och samhälle.

HUSFADERN

Bland familjens medlemmar intager naturligtvis husfadern första rummet. Då det i vanliga fall är han, som med sitt arbete bestrider familjens underhåll, är det blott hans obestridda rätt att främst av alla blifva betjenad och tillgodoseddídí åttlyddídí skurning och dylika göromål böra ordnas så, att de inte störa honom, barnen skola vänjas att inte besvära honomídí alltid möta honom med ett gladt ansikteí¹⁰⁰

Detta citat står skrivet i uppslagsverket men är återgivet ur boken *Husmodern* som gavs ut i slutet av 1800-talet, alltså ca femtio år innan *Kvinnan och hemmet* gavs ut. I samband med dessa ord finns författarinnans kommentar om denna oålderdomligaö åsikt. Hon menar att det speglar vilket kryperi under mannen som kvinnan genom plikt, lydnad och tålmod ägnade sig åt under det förra seklet. Något som författarinnan anser inte alls är fallet år 1951, likställdheten och kamratskapet mellan könen har blivit mer självklar: kvinnan är inte mannens undersåte, mannen är inte kvinnans härskare.

I *Kvinnan och hemmet* finns inga ord som klart och tydligt säger att det är mannen som är husets och familjens överhuvud på det sätt som i exemplet från slutet av 1800-talet. Nog verkar det ha skett en förändring på de dryga 50 år som gått mellan detta uppslagsverk och *Husmodern*. Genom min analys framkommer det dock att kvinnan inte alls är likställd med mannen, mannen är fortfarande normen och familjens överhuvud. I de sammanhang i uppslagsverket där det talas om öchefö, öföretagsledareö eller öägareö är det alltid i en

⁹⁹ Band I, s. 5.

¹⁰⁰ Band I, s. 250.

maskulin form, det är en han.¹⁰¹ Att det är maken som står för familjens försörjning är något som tidigare forskning även kommit fram till och som jag diskuterat ovan. Kleberg menar att: öFör papporna framställdes förvärvsarbetet som självklart och nödvändigt. Familjen och hemmet utgjorde platsen för återhämtning, som i fallet med den tidningsläsande mannen som egentligen inte ville låta sig störas eller mannen som kom till ett dukat bordö.¹⁰²

Det är mannen som ska yrkesarbete, något som också tydliggörs då ett utdrag ur giftermålsbalken citeras i uppslagsverket vilket säger att båda makarna ögenom tillskott av penningar, verksamhet i hemmet eller annorledesö ska tillföra något till hemmets och familjens underhåll. Något som sedan kommenteras med:

Hon skall alltså i kontanter ha dels hushållspengar och dels pengar till sina egna utgifter, allt i förhållande till mannens inkomster. Vid sidan av detta har hon givetvis fritt vivre, och allt detta tjänar hon således in genom sitt bidrag till familjens försörjning ó genom sitt arbete i hemmet.¹⁰³

Som jag redogjort för ovan framkommer det att det är kvinnan som bör sköta hem, hushåll och barn. Isärhållandets logik är tydlig. Det finns inte många ställen i texten där mannen uppmuntras att hjälpa till mer än som den öhjälpsammeö maken som Klinth kallar honom i sin text *Den emanciperade mannen*.¹⁰⁴ Han ska befinna sig på sitt arbete och möjligtvis hjälpa till med att lämna barnen på dagis eller med sådant arbete som är öför hårt för en damö.¹⁰⁵ Vid middagsbjudningar kan mannen få stå öför spriten, ölet, cigaretterna och den tomma gräddsnipanö och för att underlätta för sin hustru kan maken ibland äta på någon restaurang istället för att varje lunch åka hem för hemlagad mat som husmodern kanske slitit med hela förmiddagen.¹⁰⁶

öMakens hjälp i köket kan rädda nerverna på mången utsliten husmorö lyder texten till en bild föreställande en man, iklädd skjorta, finbyxor och slips som öppnar en burk framför spisen.¹⁰⁷ Mannen uppmanas således att underlätta för husmodern i hennes arbete men det finns få avsnitt i uppslagsverket där så sker. Lika lite som kvinnan bör vistas i herrummet och delta i de viktiga debatterna bör mannen vistas i köket: mannen och kvinnan i varsin domän.

På ett flertal ställen riktar sig önskemål till mannen om att han måste lära sig att uppskatta sin hustrus arbete mer och inte tro att det är han som försörjer henne. Han måste inse att

¹⁰¹ Se bland annat band I, s. 237 och 246 och band III, s. 142 och band II s. 100.

¹⁰² Kleberg, 1999, s. 138.

¹⁰³ Band I, s. 252.

¹⁰⁴ Klinth, 1999, s. 262-264.

¹⁰⁵ Band I, s. 47.

¹⁰⁶ Band I, s. 263.

¹⁰⁷ Band I, bild + bildtext, s. 251.

husmodern, åtminstone under en vecka om året, är i behov av semester och han får inte vara en sådan make där hustrun måste tigga för varenda krona. Åtminstone inte om han vill att kvinnan ska stanna i hemmet istället för att ta sig an ett förvärvsarbete för att tjäna pengar.¹⁰⁸ Detta gör det tydligt var mannen har sin plats och det verkar nästintill otänkbart att kanske han skulle sköta hushållet och kvinnan yrkesarbete. Återigen är isärhållandets logik tydlig.

I de fall då det inte finns någon husmoder med i bilden, då mannen är ungtkarl, verkar det inte alls ställas höga krav på honom heller. Hans hem är då hans egna lilla tillhåll som han kan sköta på vilket vis han vill: öröka sen han gått och lagt sig, stiga upp och knattra på en skrivmaskin mitt i natten, sätta upp minnesremsor med knappnålar i gardinerna, (í) allt utan att behöva vara rädd för att störa någon inom hemgemenskapen.¹⁰⁹ Saknas det en kvinna som kan sköta servering får middagsgästerna helt enkelt hjälpa sig själva då de kommer på besök hos öden stackars ensamma ungtkarlen för på honom kan inte så stora krav ställas.¹¹⁰

Med tanke på det lilla material som finns att hämta om den manliga husfadern i *Kvinnan och hemmet*, måste en slutsats dras av just det faktumet. Uppslagsverkets titel återspeglar som sagt vilket kön det riktar sig till och var detta kön har sin plats. Mannens roll som husfader är att yrkesarbete, han ska ögenom tillskott av penningarö bidra till hemmets underhåll. För att han ska hjälpa till i hushållssysslorna krävs det uppmaningar, för till skillnad mot husmodern är arbete i hemmet inte någon plikt. Man kan här dra tydliga paralleller till Hirdmans genussystem. Isärhållandets logik visar att det är en tydlig uppdelning mellan könen, kvinnan i hemmet och mannen i yrkesarbetet. I och med det är det också mannen som tillhör det offentliga samhället: det är han som är normen. Ett citat visar också på det jag antytt ovan, nämligen att mannen och kvinnan inte är likställda inför samhället:

Om hon ej förr upptäckt att kvinnans likställighet med mannen endast är teoretisk så gör hon det troligen nu. Motboken, som är avsedd att tillgodose hushållets behov av vin och sprit, blir nämligen endast giltig, när mannen ó husfadern ó skriver sitt namn på dess blanketter.¹¹¹

Husfadern är således även 1951 överordnad husmodern och detta är något som Maria Södling visar på i sin avhandling. Södling kan ur sitt material konstatera att kvinnan förväntas vara underordnad mannen och lyda honom, att mannen tillskrevs ett större värde och att detta legitimerades ur skapelseteologiskt tänkande. Följande citat återger en moders sista ord och är

¹⁰⁸ Band I, s. 259 och s. 250.

¹⁰⁹ Band II, s. 218.

¹¹⁰ Band II, bild + bildtext, s. 35.

¹¹¹ Band II, s. 45.

skrivet av biskop Sam Stadener, visserligen år 1933, men motsvarar ändå de tankegångar som finns i *Kvinnan och hemmet*: öMeningen med alltihop har bara varit att Far och barnen skulle hava det braö.¹¹²

GENTLEMANNEN

En gentleman tar inomhus av sig hatten i en dams närvaro, till och med i en hiss. øDamerna förstø är dock en regel, som har sina undantag. På teater och restaurang och andra så att säga offentliga lokaler anses det riktigt att herrn går först, för att liksom bana väg och se till att allt är i ordning. Även i en trappa går den väluppfostrade mannen före. Tanken är här, inte risken att trampa på damens klänning utan den, att han ej bör se hennes bení ¹¹³

I England är det emellertid innersidan av trottoaren, som är den privilegierade. Herrns plats är alltså mot körbanan, oberoende av sida, med tanke att skydda damen mot trafik och gatsmuts ó onekligen praktiskt. Där hälsar även damen först och anger därmed om hon önskar vara bekant eller inte.¹¹⁴

De två föregående citaten är de som tydligast visar vad som önskas av en mans uppträdande. Artig och väluppfostrad bör han vara, en gentleman. Citaten är hämtade ur band II, från kapitlet *Takt och ton ó Något om samvarons och det personliga uppträdandets problem*, och här finns material som visar på att uppslagsverket till del även riktar sig till mannen. Bland annat förordas det att en man inte bör bättra på sitt utseende genom att kamma sig på offentliga platser. Det anses vara ett otrevligt beteende som dock skylls på damernas dåliga inflytande eftersom de med sin puderdosa och läppstift justerar sin make up var helst de befinner sig. Herrarna uppmanas även att inte alltid erbjuda sin plats på bussen eller spårvagnen för en dam, det kan nämligen tolkas som förolämpande. Det är herren som skall sända blommor till damen, inte tvärt om, och det är också viktigt att det är rätt sorts blommor. Man skickar exempelvis inte ett fång med röda rosor till en kvinna som man inte har för avsikt att uppvakta. Vid middagsbjudningar bör kavaljeren hjälpa sin bordsdam med stolen före och efter måltiden. Kan man inte kyssa på handen ordentligt bör detta avstås och under samtal bör en herre aldrig hålla händerna i byxfickorna då detta uppfattas som nonchalant.

¹¹² Södling, 2010, s. 115.

¹¹³ Band II, s. 160.

¹¹⁴ Band II, s. 161.

Herrar bör heller ej hälsa på damer efter mörkrets inbrott.¹¹⁵ Det är således tydligt att en man önskas bete sig välartat, inte minst när han är i sällskap med en dam.

En del citat ur uppslagsverket kan också tydas som en uppmuntran till mannen att skämma bort kvinnan.

Hans lott blir att smycka Kvinnan, beundra henne och vara nöjd i medvetandet om att hon åtminstone delvis vill vara vacker för honom. Och inte dra sig undan, sjungande *Ø*Varje kvinna är ett vackert smycke *ø*när hon önskar sig något, fast det förvisso är billigare.¹¹⁶

Att ge blommor är också något som uppskattas och som fler män bör ge till sina fruar: *ø*En bukett blommor i det psykologiska ögonblicket kan väl få den mest styvsinta lilla kvinna att mjukna *ø*, dock är det viktigt att det är hennes favoritblommor samt att de överlämnas på korrekt sätt: *ø*Om ni bär fram en bukett blommor till den åtrådda, så håll för Guds skull i stjälkarna och inte högst uppe vid blommorna. Hon får en dålig tanke om er annars och anar redan från början, att ni är både klumpig, tafatt och inte det minsta livserfaren *ø*.¹¹⁷

Ur det föregående citatet kan man också finna några av de egenskaper som således *inte* önskas av en man: klumpig och tafatt. Senare i uppslagsverket finns antydningar till vilka egenskaper som anses manliga och jag tolkar det som att det är dessa som önskas. *ø*Oftast är det mannen, som representerar utåtvändheten *ø*, ofaderlig auktoritet, (*í*) manlig disciplin, en viss god kärvhet *ø* är exempel på sådana antydningar.¹¹⁸ Detta är liknande de manliga egenskaper som Södling kommer fram till var önskvärda och karakteriserande en god fader: ötrofasthet, pålitlighet, trygghet, myndighet, auktoritet *ø*.¹¹⁹

Att egenskaper som dessa är vad som önskas av en man är kan hända ingen överraskning, att vara artig och väluppfostrad är sannerligen goda karaktärsdrag. Till de citat som presenterats kan dock paralleller dras till den teoretiska ramen. Att herrn bör gå först in på restauranger och teatrar för att öbana väg *ø* kan tolkas som att kvinnan egentligen inte hör hemma där, åtminstone inte utan sällskap med en man. Följande citat bekräftar min tankegång: *ø*Alltså, damer, betänk ert ansvar! Tids nog kommer det att gå upp för er, att restauranger är inrättningar för män *ø*.¹²⁰ Återigen finns här ett tydligt genussystem. Offentliga platser är ingenting för damer, endast om en man kan gå först och se till att allt är i ordning.

¹¹⁵ Band II, s. 159, 161f, 166, 170, 172.

¹¹⁶ Band II, s. 79.

¹¹⁷ Band I, s. 214 och 224.

¹¹⁸ Band II, s. 270 och 277.

¹¹⁹ Södling, 2010, s. 173.

¹²⁰ Band II, s. 173.

Mannen är normen, det är han som står för offentligheten medan kvinnan håller sig till den privata delen av samhället; hemmet.

TILL SIST

SAMMANFATTNING

Mina intentioner med denna uppsats har varit att undersöka och analysera uppslagsverket *Kvinnan och hemmet* och utröna vilka kvinnliga respektive manliga ideal som framkommer samt hur dessa ideal förhåller sig gentemot varandra. För att vara så tydlig som möjligt återger jag än en gång de frågeställningar som utgjort uppsatsens bas:

- Vilka kvinnliga ideal framträder i uppslagsverket?
- Vilka manliga ideal framträder i uppslagsverket?
- Hur skildras relationen mellan dessa ideal, det vill säga, mellan Kvinnan/Kvinnlighet och Mannen/Manlighet?

Med hjälp av den hermeneutiska cirkeln som metodiskt ansats har jag pendlat mellan en noggrann analys av källmaterialet med inläsning av ett brett bakgrundsmaterial. På så sätt har jag lyckats placera denna undersökning i ett större förståelsesammanhang och i en historisk kontext som hjälpt mig att tolka den text jag arbetat med. Genom att tillämpa Yvonne Hirdmans teori om genussystemet och dess två bärande logiker, isärhållandets logik samt den manliga normens logik, har undersökningen av källmaterialet visat resultat till de presenterade frågeställningarna. I det följande redogör jag för dessa.

RESULTAT

- Vilka kvinnliga ideal framkommer i uppslagsverken?

Genom hela uppslagsverket görs det tydligt att den ideala kvinnan har sin plats i hemmet där hon som husmoder tar hand om alla de hushållssysslor som kan tänkas finnas; matlagning, tvättning, städning, middagsbjudningar och så vidare. Det är kvinnan som har ansvar för traditionernas överlevnad lika väl som för barnens vård och uppfostran. Om dessa hushållssysslor blir alltför betungande är det upp till kvinnan själv att effektivisera arbetet för att underlätta och spara tid och kraft. Det är också upp till henne att förmå mannen att hjälpa till mer om hon är i behov av assistans. Alla dessa hushållssysslor benämns som kvinnans plikt samtidigt som det är ett ansvar hon ska vilja ta på sig.

Den ideala kvinnan ska enligt *Kvinnan och hemmet* alltid göra sitt yttersta för att hemmet ska vara så trivsamt som möjligt. Genom att alltid ha välskötta blommor och vackra broderier ligger det på hennes ansvar att alltid behålla en god stämning inom familjen. Kvinnans betydelse för hemmet liknas vid personalens betydelse för ett företag. Hon är ansiktet utåt och

måste hela tiden vara en god representant genom att alltid ha ett välskött utseende, alltid ställa upp för middagsbjudningar och liknande samt att alltid behålla sin charm. Den ideala kvinnan bör göra det till en vana att alltid se välvårdad ut och det ska inte finnas en tvekan till att tillta så drastiska åtgärder som exempelvis plastikkirurgi om någonting är till missbelåtenhet. Det bör göras till en vana att alltid vara vacker inför sin make och att alltid ställa upp för honom och barnen närhelst de önskar.

I uppslagsverket finns återkommande tendenser som visar på att förvärvsarbete ändå kunde vara ett alternativ för kvinnan, brytningstiden gör sig tydlig. Däremot, oberoende av om kvinnan hade ett förvärvsarbete eller inte, skulle hon således alltid göra sitt bästa för att vara en så god husmoder som möjligt, samtidigt som hon också skulle agera inspirationskälla för sin familj och resten av sin omgivning.

- Vilka manliga ideal framkommer i uppslagsverket?

Även om mannen sällan benämns som husfader i uppslagsverket finns det ändå klara antydningar till att det är just det han är, husmoderns och familjens överhuvud. Genom min analys har jag kommit fram till att den ideale mannen är han som försörjer sin familj genom förvärvsarbete. Det finns ingenting som indikerar på att det skulle vara mannen som hade ansvar för hemmet och dess skötsel. Försiktiga önskningar görs visserligen om att mannen skulle kunna hjälpa till mer i hushållsarbetet och att han bör uppskatta sin hustrus arbete mer men det tas ändå för givet att hemmet är kvinnans ansvarsområde och förvärvsarbetet är mannens ansvarsområde. Det ställs inga krav på honom och det är tydligt att hemmet ska fungera som en plats för vila då han kommer hem från arbetet vid dagens slut.

Mannen uppmuntras att uppvakta och skämma bort kvinnan. Den typiska gentlemannen är ett starkt ideal och genom att skänka kvinnan smycken och blommor och alltid ta väl hand om henne framställer han de egenskaper som anses typiskt manliga: auktoritet, disciplin och utåtvändhet. Mannen bör undvika att uppfattas som klumpig och tafatt.

- Hur skildras relationen mellan dessa ideal, det vill säga, mellan Kvinnan/Kvinnlighet och Mannen/Manlighet?

För att på bästa sätt kunna sammanfatta resultaten av denna frågeställning är det av stor vikt att poängtera genussystemets två logiker vilka har spelat en stor roll kring just relationen mellan de kvinnliga och manliga idealen. Först och främst: isärhållandets logik som genom hela uppslagsverket gör sig tydlig. Kvinnans plats är i hemmet och mannens plats är i förvärvsarbetet och så bör och ska det vara, vardera Kön inom vardera domänen. Ett tydligt

exempel som stärker denna tanke är då husmödrarna uppmanas att hjälpa varandra med hushållssysslorna istället för maken. Hemarbetet kallas som nämnts ovan för kvinnans plikt och hennes ansvar och genom att utarbeta arbetsscheman och på bästa sätt försöka effektivisera hemarbetet uppmuntras kvinnan att stanna kvar i hemmet. Hon bör inte överskrida de gränser som håller henne kvar på sin plats. Så som tidigare forskning visat kan detta uppfattas som ett slags försvar då den manliga försörjarnormen och manliga arbetstillfällen hotades av det växande antalet förvärvsarbetande kvinnor. Detta citat visar tydligt hur stark isärhållandets logik är då den visar vilka roller kvinnan respektive mannen bör ha:

Hon skall alltså i kontanter ha dels hushållspengar och dels pengar till sina egna utgifter, allt i förhållande till mannens inkomster. Vid sidan av detta har hon givetvis fritt vivre, och allt detta tjänar hon således in genom sitt bidrag till familjens försörjning ó genom sitt arbete i hemmet.¹²¹

Isärhållandets logik ger i sin tur bränsle till den manliga normens logik. Genom att betona kvinnans plats i hemmet och uppmana henne att stanna där och göra det bästa av det får hon ingen plats att konkurrera inom den manliga domänen i det stora offentliga. Det stora offentliga där de viktiga samtalen förs och som således kvinnans hålls utanför. Mannen bestämmer, han är överhuvudet, människan med stort M. Den manliga normens logik visar sig på så sätt att kvinnan uppmanas till att behaga mannen, både genom sitt utseende och genom sitt uppförande. Maken ska vara van vid att alltid mötas av en vacker och välklädd fru och hon ska alltid möta honom med ett glatt ansikte, därför att hon älskar honom.

AVSLUTANDE DISKUSSION OCH FÖRSLAG TILL FORTSATT FORSKNING

Denna undersökning har i många fall visat tydliga tendenser som sammanfaller med vad tidigare forskning slagit fast. Likt vad bland andra Hirdman och Kleberg menar framkommer det också genom min undersökning att husmodern stod för det främsta kvinnoidealet.¹²² Likaså kan det på vissa ställen i texten urskiljas en tendens till just den brytningstid som 1950-talet innebar för kvinnans plats. Overud och Gisselberg talar om kvinnans dubbelroll, ett husmoderskontrakt som existerade parallellt med kvinnan som förvärvsarbetare.¹²³ Även om

¹²¹ Band I, s. 252.

¹²² Hirdman, 1992, s. 137f. Kleberg, 1999, s. 77.

¹²³ Overud, 2005, s. 20f. Gisselberg, 1985, s. 1 samt s. 178f.

det är tydligt att kvinnans plats fortfarande är och bör vara i hemmet anas ändå det som statistiken visar, nämligen att fler och fler kvinnor förvärvsarbetade och att det ansågs som allt naturligare. Att just urskilja dessa tendenser ingick dock inte i denna undersöknings syfte men skulle kunna vara ett intressant ämne för senare och vidare forskning.

De resultat som jag kommit fram till som visar på kvinnans ansvar för trivseln i hemmet är också någonting som sammanfaller tidigare undersökningar. Med sin analys av radioprogrammen *Att vara kvinna* visar Hirdman på liknande tendenser, nämligen att det var kvinnans skyldighet att alltid ordna det trivsamt för sin omgivning. Även idén om den frånvarande mannen är någonting som Hirdman, men också Johansson, tagit upp och det visar sig också tydligt i *Kvinnan och hemmet* då allt ansvar för hushållsarbete läggs på kvinnan.¹²⁴ Mannen bör endast hjälpa till något mer än vad han redan gör, förutom det ska hemmet agera som en plats för vila då han kommer hem från en lång dag på arbetsplatsen.

Kvinnan och hemmet har visat sig vara en guldgruva vad gäller just uppfattningar om kvinnlighet respektive manlighet men alltefter undersökningens gång har också ett flertal nya dörrar öppnats och skapat uppslag till ämnen som skulle kunna utforskas. Intressant vore att gå djupare i de rationaliseringstendenser av hemarbetet som jag endast har vidrört lätt i denna uppsats. Att över huvud taget fördjupa sig i något av alla de ämnen som behandlas i detta uppslagsverk, som exempelvis äktenskapets betydelse, traditionernas betydelse och utformning, om lantushållens minskade inflytande till förmån för städernas industrier. Här finns mycket att hämta.

¹²⁴ Hirdman, 1992, s. 206, 209 och 218. Johansson, 2000, s. 161.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

KÄLLOR

Lindstrand, Kristina (red.), *Kvinnan och hemmet*, Lund, 1951. Band I-III.

LITTERATUR

Caine, Barbara & Sluga, Glenda, *Europas historia 1780-1920 Ett genusperspektiv*, Stockholm, 2003.

Carlsson Wetterberg, Christina, öMed eller utan fäder och bröder? ó kvinnor i 1900-talets politiska livö, i Hagman, Ingrid (red.), *Mot halva makten*, Stockholm, 1997.

Frangeur, Renée, *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna?*, Lund, 1998.

Gaunt, David, öManlighet: en historisk agendaö, i Berggren, Anne Marie (red.), *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, Stockholm, 1999.

Gisselberg, Margareta, *Att stå vid spisen och föda barn*, Umeå, 1985.

Gulddal, Jesper & Møller, Martin, öFra filologi til filosofiö, i Gulddal, Jesper & Møller, Martin (red.), *Hermeneutik ó en antologi om forståelse*, Köpenhamn, 1999.

Gustafsson, Harald, *Nordens historia*, Studentlitteratur, 2007.

Hatje, Ann-Katrin, öTriangelndramat mor, barn och industri: synen på kvinnans arbete under 1940-taletö, i Baude, Annika & Runnström, Cecilia (red.), *Kvinnans plats i det tidiga välfärdssamhället*, Stockholm, 1994.

Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars, *Det svenska samhället 1720-2006*, Studentlitteratur, Lund 2009.

Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*, Stockholm, 1992.

Hirdman, Yvonne, *Genus ó om det stabilas föränderliga former*, Malmö, 2003.

Hirdman, Yvonne, öGenussystemet ó reflexioner kring kvinnors sociala underordningö, i Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna (red.), *Genushistoria*, Studentlitteratur, 2004.

Johansson, Thomas, *Det första könet?*, Studentlitteratur, 2000.

Kleberg, Madeleine, *Skötsam kvinnosyn*, Stockholms universitet, 1999.

Klinth, Roger, öDen emanciperade mannenö, i Berggren, Anne Marie (red.), *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, Stockholm, 1999.

Lövgren, Britta, *Hemarbete som politik*, Stockholm, 1993.

Molander, Joakim, *Vetenskapsteoretiska grunder*, Lund, 2003.

Overud, Johanna, *I beredskap med fru lojal*, Stockholm, 2005.

Södling, Maria, *Oreda i skapelsen*, Uppsala, 2010.

Tjeder, David, *The power of character: Middle-class masculinities, 1800-1900*, Stockholm, 2003.

Westlund, Ingrid, öHermeneutikö, i Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, Stockholm, 2009.